

ERDEI FERENC KEREK ASZTALA

Nagy fába vágtam a fejszém, s könnyen megeshet, s könnyen beletörök a bicskám. Így érzékeltethetem azt a zavart, amelyet akkor érzek, amikor megpróbálok személyes tapasztalataimat hozzáragasztani Erdei Ferenc portréjához. Sok-sok hazugsággal, nem kevés elhallgatással terhes a mi múltunk, így felértékelődnek az emlékforgácsok, emlékseregek.

Kezdjük tehát, ahogy illik, mindjárt a közepén. Amikor Ortutay Gyula kegyvesztett lett és a szexuális ügyekben igen puritán Kádár János leváltotta a Hazafias Népfront főtítkári tisztéből, helyére az országosan ismert, fajsúlyos Erdei Ferenc került.

A Belgrád rakparti színház népe szorongással várta az új főnököt: Aztán kihirdették, hogy lesz egy bemutatkozó találkozás, de nagyon formális lesz, legfeljebb néhány percig tart.

Tudósítóként a különböző tanácskozások, értekezletek tömegét ücsörögtem végig, és talán a keserű tapasztalatok miatt talán az egy kezemen meg tudom számolni, hogy én magam hányszor jelentkeztem felszólalásra. Ám ekkor belém bújt a kisördög. Váratlanul szót kértem, és kifejtettem nézeteimet a mozgalmunk állapotáról. Elmondtam, hogy korábban a Magyar Távirati Iroda munkatársaként én voltam az Országos Mezőgazdasági Kiállítások és Vásárok kirendelt tudósítója. Ott az volt az elvárás, hogy a látogatottság napról napra ütemesen növekedjék. Így aztán már nem csak az ott dolgozókat számították be, de a bemutatott tenyészállatokat is a lábuk miatt négyel szorozva. A népfront mozgalommal egyre pompásabb eredményeket kellett produkálni, így elkezdődött a lebegés, s mind magasabbra távolodtunk a valóság talaja fölé. A vezetéváltás most alkalmat adhatna arra, hogy visszakanyarodjunk a földre, s aztán akár el is kezdődhet az egész újabb lebegés.

Rövidke eszmefuttatásom után egymás után kértek szót a szakterület referensei, és mindenki mondta ám a magáét. És mindenki legnagyobb meglepetésére így őszinte, értékes tanácskozás lett a formális bemutatkozásból.

Alig telt el néhány nap, kaptam egy eligazítást, hogy Erdei elvtárs másnap vidékre megy és úgy intézkedett, hogy én kísérem el. Ebben a dologban az volt a mókás, hogy korábban Ortutayt rendszerint egy népes csapat kísérte útjára. A titkárság vezetőjének egyebek között az volt a dolga, hogy óránként keressen egy K telefont és fontoskodjék egy jókorát, így kérdezze meg például, hogy a Kádár titkárságról jött-e üzenet. Ez a szolgaszerep nem nagyon ízlett nekem, és voltam olyan viszonyban Ortutayval, hogy amikor megígérte, hogy legközelebb engem is magával visz, úgy reagáltam, hogy én berúgok ám! Ezzel végleg töröltetve lettem a kísérek lajstromából.

Hát ezt Erdeivel nem mertem megtenni. El is indultunk egy hajnali órán valahová a nagy magyar Alföld faluvégére. Erdei pedig elmondta, hogy vidékre utazván elveszett időnek érezte a gépkocsiban töltött órákat, hiszen ilyenkor sem írni, de komoly tanulmányokat végezni sem nagyon lehet. Így alakult ki az a szokása, hogy magával visz egy-egy munkatársát, akit útközben alaposabban megismerhet.

Mivel egy kis palóc faluban nőttem fel, és holtomig mátraballai maradok és az MTI mezőgazdasági rovatában dolgozva sok aktuális ismeretet is összeszedtem, úgy tűnik, hogy kiálltam a vizsgát. Ámbátor gyakran tapasztaltam, hogy a két nagy táborból a polgárok a népi, a népiek pedig a polgárszapot érzik meg rajtam. Erdeinek pedig különlegesen érzékeny orra volt ebben a tekintetben. És nem is nagyon leplezte az ellenszenvét. Végül is úgy tűnt, hogy ha nem is kitüntetéssel, de átmentem a vizsgán.

Nekem nem kellett első benyomások alapján véleményt formálni az új gazdáról. Bőven voltak már olyan előzmények, amelyekre támaszkodhattam.

Öt évvel idősebb testvéremnek köszönhetően már az 1940-es évek elején, tehát az ánti előtti még ántibb világban a bátyám hurcolni kezdte a jobbnál jobb könyveket. A zsákmány ketté osztható volt. Az egyik oldalon Babits Mihálynak az Európai irodalom története és a frissen lefordított Dante Isteni színjátéka. Bergson Tér és idő filozófiai munkája. És kamaszként világszemléletemet meghatározó két mű Roger Martin De Gard Thibault családja és Ibsen Peer Gyntje. Köszönhetően egy vörheny nevű betegségnek, amelyből vesegennyesedés lett az orvosi kezelés következtében, vidéki gyermekként a tizennegyedik születésnapomra a Nagykörúton saját szememmel láthattam a Corvin köz előtt csörömpölő germán harckocsikat és a MÁV-kórházban megtapasztalhattam az első

bombázások hangulatát. Hosszú lábadozásom alatt nem csak a Peer Gyntet, de az első saját könyvként Az ember tragédiáját is csepp híján megtanultam.

De volt az olvasásunknak egy másik vonulata is: a népiek. A mi kis volt Károlyi-birtokból lett kincstári erdősk által szorongatott kanadás- és summássorra kényszerült palócfalunkban visszhangos volt a Puszták népe, a Cifra nyomorúság, a Tardi helyzet, de a Viharsarok is. Ezek sorába tartoztak Veres Péter Gyepsor novellái, és ugyanígy Erdei Ferenc Futóhomokja. De még Somodi Imre Kertmagyarország felé című gazdasági eszmefuttatásain is átrágtam magamat.

Bátyám a szárszói tanácskozásról kiadott jegyzőkönyvet is megvette. Szárszó kiemelt hőse pedig Erdei Ferenc volt. Nem is nagyon fért a fejembe, hogy a Soli dei gloria református ifjúsági mozgalom hogyan lehet a szocialista eszmék propagálója. Erdei előadói beszédéről a fotografiát ma is magam elé tudom idézni.

Miután végigdübörgött országunkon a front, és eljöttek a nagy remények és kétségbeesések évei számomra. Supka Géza kicsi polgári pártja és a Nemzeti Parasztpárt volt a legszimpatikusabb. Az utóbbi elnöke Veres Péter volt, a jobbszárnyat Kovács Imre, a balt Erdei vezényelte. És ott volt mögöttük Illyés és a népi írók csapata. Talán be is léptem volna, de testvérem, aki ekkor már kiábrándult, ünnepélyesen szavamat vette, hogy soha, semmiféle pártnak tagja nem leszek.

Így Erdeivel személyesen csak 1950-ben találkozhattam, amikor az MTI mezőgazdasági rovatának munkatársa lettem. Találkozásokról igazából nem volt szó, személyes kontaktusba nem nagyon kerültünk, csupán a különböző eseményeken volt módom közelről megfigyelni az ekkoriban sötét, baljós, keserű embert. Ha valakire, őrá igazán passzol Ibsen Peer Gyntjének hagymaelmélete, miszerint az ember életének különböző rétegei leginkább egy hagymához hasonlatosan épülnek egymásra, hiszen Erdei köztudottan makói hagymás famíliából származott. Földművelési miniszterként úgy öltözködött, mint vasárnap egy falusi öreglegény. Így nem csak a haja, a bőre volt sötét, de a ruhája, de a cipője és még a zoknijai is fekete. Elbűjt a szigor, a keménység mögé.

Ami azt illeti, nem sok oka lehetett a jókedvre, hiszen ekkorra már rajta volt a kriptokommunista árulói bélyeg. Rákosi jól kiválasztotta, hogy a népszerűtlen feladatokat kivel hajtassa végre. Nagy Imréről begyűjtési minisztert csinált, Ortutay kapta az egyházi iskolák államosítását, a szintén kisgazda Bognár József a magánkereskedelem felszámolását. Erdeinek pedig a parasztság kolhozba terelése, a szocialista mezőgazdaság megteremtése jutott.

A szövetkezeti mozgalom kibontakoztatását nyilvánvalóan másként, kevesebb erőszakkal, rombolással, családi tragédiákkal képzelte el. De kiszállni nem lehetett a körhintából.

Erdei is volt korábban belügyminiszter, ismerte a hatalom mechanizmusát. Rajk kivégzése, Kádár eltüntetése kínosan érintette. Ráadásul egy villában lakott azzal a Zöld Sándor belügyminiszter-helyetessel, aki úgy vélvén, hogy hamarosan őrá kerül sor, kiirtotta népes családját, majd maga is öngyilkos lett. Így kiürített lakrészét is Erdei kapta meg.

Töprengtem, hogy mondjam vagy ne mondjam. Egyfelől a legmagánabb magánügy, másfelől sokat elárul a korabeli állapotokról. Élő szereplő nincs, az eset pedig megíródott. Kovács Imre, a Néma forradalom írója, a parasztpárt másik alvezére amerikai emlékirataiban nem csekély gonoszsággal beszél politikai riválisáról. Azt állítja, Erdei elviselte, hogy felesége nyilvánosan Révai József szeretője legyen. Amikor az asszony állapotos lett, Kovács Imre rákérdezett, hogyan tovább, mire Erdei azt válaszolta, hogy az újszülött vagy vörös lesz, vagy fekete, majd kiderül.

Bizony nem könnyű az utódok számára érzékelteni, milyenek voltak azok az ötvenes évek!

Az a furcsa, hogy Erdei akkori miniszterségére visszagondolva komikus helyzetek jutnak eszembe.

A mi tudósítói munkamegosztásunk szerint az én kompetenciámba tartoztak a gép- és traktorállomások. Így időben értesültem arról, hogy a Földművelési Minisztérium nagy tanácskozótermében megtartják a női traktorosok első országos tanácskozását. Az eseménynek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Még csak egy miniszterhelyettes sem tisztelte meg az összejövetelt, és a sajtó munkatársai közül egyedül voltam jelen. Ennek megfelelően különösebb izgalmak nélkül csordogált az esemény, amikor a terem végén kicsapódott a kettős üvegajtó, és Hegedűs Andrásnak, a párt mezőgazdasági osztályvezetőjének kíséretében maga Rákosi elvtárs lépett be.

Én egyszer már megéltem valami hasonlót. A Budapesten megtartott világifjúsági találkozót után egy délután ifjakkal töltötték meg az operaházat, hogy együtt nézzék meg a VIT-ről készült dokumentumfilmet. A vetítést

csak nem akart megkezdődni mindaddig, amíg a díszpáholyban meg nem jelent Rákosi elvtárs, népünk szerető édesapja. Ekkor elkezdődött az őrzöngés. Rákosi a vásznon, Rákosi a díszpáholyban. A földszint népe úgy pörögött, mintha csupa táncoló dervis gyűlt volna össze.

Hát a traktorosnöket sem kellett féltetni. Ők is kitettek magukért. A tanácskozás szintje egyik percről a másikra megemelkedett, én pedig rohantam, hogy a várható felszólalás miatt gyorsírókat kérjek. Megnyugtattak, hogy Rákosi elvtárs bevett szokása szerint ilyenkor meghallgat három-négy felszólalást, és csak ezután mondja el bölcs tanácsait. Körösy Jani bácsi, a korábbi parlamenti gyorsíró, kivel egy szervezési hiba miatt a magyar tárgyaló delegációt fogadó Hitler véletlenül kezét fogott – ez a Jani bácsi kellő időben valóban sztenografálta a népünk bölcs vezérének lelkesítő szavait. Amikor pedig távoztak a jeles vezetők, Jani bácsi engem ugrasztott (ő tudta miért), hogy tisztázzam, mi legyen a felszólalással.

Futottam is, és a minisztérium ódon folyosóján sikerült utolérnem a távozókat. Odavágyódtam mintegy féltéglá:

– Rákosi elvtárs kérem, mit hozhatunk a felszólalásából?

Rákosi bosszúsan és méla undorral nézett végig.

– Kérdezze meg a Hegedűst!

Én pedig a közvetlenül mellette menetelőhöz fordultam.

– Hegedűs elvtárs, mit hozhatunk Rákosi elvtárs felszólalásából?

– Semmit – jött szintén a nem csekély undorral adott rövidke válasz.

De így legalább joggal elmondhatom, hogy fél percre a kor két nagy meghatározó személyiségével sikerült szót váltani.

A kudarc sem volt teljes. Az akkor még normál formátumú Szabad Nép, a párt központi lapja tudósításának kopfjában megemlítette Rákosi elvtárs részvételét, majd egy kolumnán át közölte az én anyagom felhasználásával a traktorosnök mondanivalóját.

De hol van ebben a történetben Erdei Ferenc? Ott volt ő, de nem nagy dicsőséggel.

Rákosiék bejövetele után talán tíz perccel újra megmozdult az üvegajtó egyik szárnya és besompolygott rajta a miniszter. Erdei előrehajolva, csaknem négykézláb a két lábra álló ősembert formázva feltűnés nélkül próbálta elérni a terem túlvégében lévő elnöki asztalt. Így aztán nagyon is magára vonta a figyelmet. Talán azt próbálta elhitetni, hogy korábban bent volt már, csak éppen kiment valamit ügyintézni, vagy pisilni. De a vesszőfutás után új probléma támadt, mert az elnöki asztalnál nem volt üres szék, ahová leülhetett volna. A megérkező miniszter senki nem üdvözölte, és Rákosiék távozáskor sem vettek tőle búcsút. Egyszóval nagy égés volt.

1951 őszén behívtak katonai szolgálatra. Mire 1953-ban leszereltem, már Nagy Imre volt a miniszterelnök, és kormányában Erdei újra megkapta a földművelési miniszteri tárcát.

A magyar falu népe, a magyar parasztság számára nagy reményekkel teli időszak volt ez. Orvosolták sérelmeiket, eltörölték a kuláklisztát, és nyugalmasabb időket ígértek. Somogyzilre azért vittek, mert ebben a dunántúli falucskában újra növendék-bikák nevelésével, hizlalásával kezdtek foglalkozni a gazdák. A község egyik tekintélyes polgára, amikor megkérdeztem, mit vár a jövőtől, egy igen magvas választ adott:

– Jó lenne ez a Nagy Imre, csak ne lenne ott mögötte a fényképeken a mumus.

Az ország szeme láttára megvívott hatalmi harcban Erdei, mint a későbbi események megmutatták, Nagy Imre programjával értett egyet. De a dolog természete szerint háttérben maradt.

Elmondok most egy esetet, ami nagyon ide illik, és Rákosi egyébként is második szereplőként jelent meg a visszaemlékezéseimben. A kettős hatalom idején ülést tartott a termelőszövetkezetek tanácsa, és helyszínül a Duna bal partján lévő közgazdasági egyetem auláját választották. Volt akkor a Földművelési Minisztériumnak egy Bajcsy Ede vagy Endre nevű főagronómusa, aki urasági intézőként kezdte pályafutását, és a minisztériumba is olyan felszerelésben járt be, mintha hintóra szállva a határ bejárására készülődne.

Ezen a tanácskozáson szót kért Bajcsy és elmondta, hogy az előző napon egy téves közlemény jelent meg egy olyan felszólítással, amely szerint a búzavetéseken a megolvadt, majd megfagyott havat szánok járatásával fel kell töretni. Bajcsy elmagyarázta, hogy az így keletkezett vékony jégréteg alatt levegő van, melyben kifagyástól óva vígan teletelhet a gyöngye növény.

Rákosinak szokása volt az elnöki asztaltól közbeszólni, véleményt nyilvánítani. Most dühösen vonta felelőségre a főagronómust.

– De Bajcsy elvtárs, ha ilyen hibás eligazítás történt, miért nem adtak ki azonnal egy eligazító ellenközleményt? Miért nem adták ki azonnal?

És ez nem csak afféle szónoki kérdés volt, hanem nagyon kemény felelősségre vonást sejtetett.

Bajcsy pedig mintha észre sem vette volna a kialakult feszültséget, derűsen válaszolt:

– Rákosi elvtárs, én bízom a magyar paraszt józan eszében.

Sok eseményt megért már a Közgáz aulája, ekkora tapsot azonban nem hallott. Mátyásunk meghökkent, de jobbnak látta, ha nem száll szembe a közhangulattal, és méltóságteljesen ő is összeütögte tenyerét.

Ha voltunk a Duna bal partján, most menjünk a jobbra a változatosság kedvéért, a Műegyetem aulájába. Az esemény, miként az én ötletem oka is, furcsa.

Amikor határozatot hoztak a gödöllői agráregyetem megalapításáról, a reakciónak minősített városkában nem akadt alkalmas helyiség, ahol a döntést megünnepelelhették volna. Így fura módon más város más egyetemén került sor egy vasárnap délelőtt a rendezvényre.

Az MTI-ben a tudósításra nem engem, hanem Kálmán Sándor kollégámat jelölték ki. Ő vasárnap reggel váratlanul felkeresett, és elmondta, hogy nem merete elhárítani a feladatot, pedig ő egy női röplabdacsapat edzője, és sorsdöntő mérkőzésük lesz ezen a napon. Menjek én helyette az eseményre, aztán találkozzunk, hogy ő adhasssa le a tudósítást.

A baráti szívességet természetesen elvállaltam, és kellő időben leültem szokásom szerint a második padsor szélére. Amikor Erdei megkezdte ünnepi beszédét, megnyugvással konstatáltam, hogy papírról szónokol. Hát majd elkérem tőle, és csak éppen hogy maszatolgattam a térdemen tartott jegyzetfüzetembe. Ám egyszer csak észrevettem, hogy Erdei egyre ritkábban pillant a papírra, majd egy izgalmasabb témánál háta mögé csapja azt. Ezek után komolyan kellett venni a jegyzetelést.

Az összejövetel befejeztével kísérletet tettem a beszéd megszerzésére. Erdeit az elnöki pulpitus mögött egy kisebb szobában találtam meg. Egyedül volt, távozni készülődött.

Kérésemre, hogy adja nekem a beszédét, a szemembe nevetett.

– Nincs beszéd. Nem láttam értelmét, hogy leírjam. Legfeljebb néhány sort szán a sajtó erre az eseményre. Csupán néhány számot írtam fel emlékeztetőül. Ezután megkérdeztem, nem akarja-e meghallgatni telefonon az elkészült tudósítást, de Erdei azt mondta, hogy vidékre utazik, és az időben hírért sem hallottuk a mobil telefonnak.

Találkoztunk Kálmán Sacival és megkínlódtunk minden szóra ügyelve. Aztán másnap reggel a lapok – talán más események híján – teljes terjedelemben közölték tudósításunkat. Ez volt az az eset, amikor nem örültünk a sikernek. Nem jön-e rosszallás a minisztériumból? De úgy tűnik, jó munkát végeztünk.

Ez időben is történtek mókás események. Többéves kihagyással ekkor tartottak újra országos borversenyt. Az eseményt jelenlétével Erdei feleségével együtt megtisztelte, de ők hamar eltávoztak. A zsűriben én is helyet kaptam és állíthatom, hogy egyetlen képzett borász nem volt közöttünk. Harminchat fehér és tizennégy vörösborot kóstoltunk végig, aztán Sós Gábor, az elnyűhetetlen miniszterhelyettes azt javasolta, hogy a legjobbakat még vissza kellene kóstolni, nehogy igazságtalan döntést hozzunk. Hajós úr a borminősítő intézetvezetője pedig nekem panaszolta, hogy itt mindenki részeg. Sikerült rábólintani szavaira.

Más alkalommal a ligeti Mezőgazdasági Múzeumban borkóstolón látták vendégül a nálunk szolgáló diplomátákat. Erdei köszöntője után szót kért a mongol nagykövet. Dicsérte a bemutatott borokat, de aztán elmondta, hogy nem használjuk ki az értékes lóállományunkat. Az őshazából elvándorolva elfelejtettük a kumis receptjét. Pedig a kumis ... – és mondta a magáét. Erdei pedig a jelenlévők kuncogásával mit sem törődve nagyon udvariasan, komoly képpel köszönte meg a kapott tanácsot.

Egy bonyolult, fájdalmas szerelmi kapcsolatból kiszabadulni próbálva az MTI szolnoki szerkesztőségében vállaltam helyettesítést, így kiszakadtam a szokott munkakörömből. Így kimaradtam a központi eseményekből. Érthető, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísértem a személyesen ismert politikusok sorsát.

Érdekes, és talán érthető, hogy az együttműködőknek, a kriptokommunistáknak az országot tönkre tevő pártvezérekhez hasonló utálatot és kitaszítottságot kellett elviselniük. Erdei kivétel volt. Nagy Imre a változó helyzethez alkalmazkodó kormánylistákon helyet biztosított számára. Végül civilként, miniszterelnök-helyettesként egyetlen civilként, ő vezette a tököli szovjet parancsnokságra küldött tárgyaló delegációt, és része lehetett abban az élményben, amikor Szerov tábornok pribékjeivel a terembe rontva, a diplomáciai kapcsolatok szabályainak

fittyet hányva letartóztatta az asztal túoldalán ülőket. A korabeli politikai pletykák szerint Erdeit Kádár személyes kívánságára különítették el a katonáktól, s végül is mentesítették a felelősségre vonás alól. Ekkor állítólag megfogadta, hogy közelébe sem megy többé a politikának, s éveken át ehhez tartotta magát. A Népfront főtítkári posztjának elfogadása jelentette a visszatérést.

Számomra a mondottak alapján nem volt teljesen sötét ló az új főtítkárunk, de arra megkülönböztetett bánásmódra, amit a távozó Ortutaytól megkaptam, nem számíthattam. Az intenzív figyelésre megvolt az elegendő okom, hiszen a legközvetlenebb munkatársai közé kerültem.

Erdei érkezése és berendezkedése tudatosította egy megfigyelésemet. Korábban mint újságíró, MTI-tudósító, sok jeles vezető dolgozószobájában megfordulhattam. És ezek szinte kivétel nélkül személyes tárgyak nélküli egyenirodák voltak. Hiányoztak a gazdájukat jellemző tárgyak. A szállodai szobák monotonijához voltak hasonlatosak ezek a munkahelyek. Igaz, a mindenhez értő, megbízható, vezetésre termett elvtársakat sűrűn állította hol ide, hol oda a párt.

Három tárgyra, amelyet Erdei dolgozószobájában láttam, máig emlékszem. Az egyik egy a szokottnál jóval nagyobb, de azért belső díszítésre szánt bronzszobor volt. Somogyi Árpád munkája egy ülő, bőgatyás, hortobágyi kalapos pástort ábrázolt. Ezt a szobrást Erdei nagyon kedvelhette és patronálta. Az ő műve volt a Földművelési Minisztérium sarkánál felállított munkába induló ifjú paraszt, vállán a kaszával, kezében a csöcsös kancsóval. Micsoda lárma támadt, amikor felállították. A korabeli sajtó valóságos hadjáratot indított, hogy oly időkből, amikor a mezőgazdaságban is megkezdődött a szocializmus építése, ez a szobor a múlt kísérteteként jelenik meg. Aztán gyorsan melléje is állították az immár sematikus agronómus lányt.

Erdei, úgy tűnik, nem tanult az akkor kapott kritikából, mert az íróasztala mögé a falra a hőmezővásárhelyi művésztelep egyik jeles festőjének képét akasztotta. A festmény nagy részét két járomba fogott villás szarvú ökör töltötte be, mögöttük a kelő vagy lenyugvó nappal. Jó, erős kép volt, bizonyos. (A Népfronttól való távozásakor Erdei ezt a képet kapta búcsúajándékként).

Ha már a képek szóba kerültek, hadd mondjak el egy furcsa esetet. Egyszer a közvetlen főnököm, Hajduska Pista szólt, hogy tartsak vele, mert a Műcsarnokkal megállapodás született, és képeket adnak kölcsön. Mivel testvérbátyám ez időben a Nemzeti Galéria főigazgatóhelyettese és a Művészet című lap szerkesztője volt, előléptettek engem, az öcsikét szakértőnek.

A Műcsarnok pinceraktárában elvileg válogathattunk, de ha rámutattam egy öregasszonyportréra vagy egy búzamezős festményre, mindjárt kiderült, hogy azt éppen vidéki kiállításra viszik, vagy már más intézmény lefoglalta. Végül a népfrontos tanácskozóknak a középvezetők szobái ipari tájakkal, sok szép füstölő gyárképménnyel lettek gazdagabbak. Később minden kölcsönadott festményt egyszerre leápolni, rendbehozni vittek el. Akkor vette észre egy hozzám látogató mérnök barátom a képek hátán megbújó poloskákat.

A harmadik tárgyat főtítkárként rendelte meg Erdei. Kidobatta a téglalap alakú tanácskozóasztalt és egy kerek asztalt rendelt helyette, azzal az indoklással, hogy ne legyen asztalfő. Jelképesen a tanácskozásoknál mindenki egyenrangúnak érezhesse magát. Könnyen vállalhatta ezt a gesztust azzal a tudattal, hogy kerek asztal mellett bárhová ül, ott lesz az asztalfőn.

Ez egyébként nem volt olcsó játék. A házban azt suttozták, hogy a bútorsoda speciális faanyaga és kifaragtatása százhuszezer forintot kóstált. (Az én főelőadói fizetésem ugyanez időben 3600 forint volt). Aztán kiderült, hogy Erdei komolyan gondolta az asztalt is, a demokráciát is, és hogy a Népfront mozgalom hozzájárulhat az ország belső megerősítéséhez. Pozsgainak volt ő az előfutára.

Én mindjárt érkezése után egy nagyon kemény feladatot kaptam. Kiderült, hogy a magyar ENSZ társaság jubileumi ünnepségén kell előadást tartania. És valami szervezési hiba miatt mindössze három nap maradt arra, hogy az előadás elkészüljön. Hozzá voltam szokva a szokatlan feladatokhoz. Volt, hogy múzeumot nyitottam, máskor kollaboráns érseket temettem. Ám az Egyesült Nemzetek, s a hozzájuk kapcsolódó társaságok ügyeiben nem voltam igazán járatos. Még egy napot kellett várni, hogy az MTI archívumából megküldjék a témához kapcsolódó információkat.

Hamar munka sohasem jó – tartja a közmondás, amelyet megpróbáltam megcáfolni. A folytatást Hajduska Pistától, közvetlen főnökömtől hallottam. Az összejöveteleken akadémikusok, közéleti személyiségek, nagyrészt értelmiségiek vettek részt. És az előadás után többen gratuláltak Erdeinek. Ő pedig, mivel a maga tollával is volt

alkalma dicsekedni, jókedvűen közölte, hogy ő igazából csak felolvasta a dolgozatot és keresni kezdte, hogy hol vagyok. Az időben Darvasi István ívelő karrierje azért konyult le, mert egy Kádár-beszámoló után megkérdezte igaz barátaitól: „Na, hogy tetszett a beszédünk?” Más kárán tanulva óvakodtam attól, hogy akár csak közelébe menjek az olyan eseménynek, ahol az én szövegemet olvassák.

Tény, hogy nagyon hamar sikerült Erdei bizalmát elnyerni. Nem sokkal később átadta egy készülő könyvecske kefelevonatát, amely a Magyar Népköztársaságban adható kitüntetések volt hivatva ismertetni. Benne volt nem csak a kitüntetések színes fotográfiája, de ha nem káprázik az emlékezetem, az is, hogy az egyes kitüntetésekkel milyen jogok, kedvezmények járnak. Ennek alapján megértettem, miért veszkődnek úgy az elvtársak a Szoc. Hazáért megkapásáért.

A politikai ünnepek alkalmával a különböző intézmények kitüntetési kvótákat kaptak, és a Népfronttal ebben a vonatkozásban nem bántak szűkmarkúan. Így aztán a központban még a portás és az üzemi konyha szakácsnője is hozzájutott a munka érdemérem bronz fokozatához. (Akkoriban fogalmazódott meg bennem az ötlet, hogy az én temetésemem becsületes éltém bizonyosságául üres kitüntetési párnát vigyenek majd.)

A könyv előszavát egyébként igyekeztem jól megírni. Kicsit megugrott a fantáziám, így középiskolai tanulmányaim alapján még azt is fejtegettem, hogy az antik Rómában a corona muralis, a corona navalis mellett mekkora becsülete volt a corona civilisnek. Erdei átvette a munkát, majd hosszú csend következett. Úgy hittem, hogy a kitüntetések végleg lekerültek a napirendről, ám hónapok múlva Erdei átadott nekem egy borítékot, benne jókora összeggel. Csodálkozó arcomat látva közölte, hogy a kitüntetések honoráriumai, pontosabban csak annak fele, majd mosolyogva hozzátette: „Mert egyrészt én is dolgoztam még rajta, másrészt ha veled íratják, nem kaptál volna ennyit se.” Ezt az esetet azért gondoltam megemlíteni, mert másfél évtizedes Népfront-szolgálatom alatt ez volt az egyetlen eset, amikor főnökeim a helyettük végzett magánmunkát díjazták. Eszükbe sem jutott.

Ellenpéldát is tudok mondani. Egy ideig a Népfrontnak volt főtítkárhelyettese is. Ezt a tisztséget Bugár Jánosné töltötte be. Nem volt rosszabb, talán még jobb is, mint a hatalomba jutott elvtársnők. Később, egy kikeresztelkedett óbudai zsidó családból származott, minden rendszerben üldözött, magát büszkén liberálisnak valló újságíró, Toll és bilincs címmel közreadta életrajzát, és ebben a leghatározottabban állította, hogy Bugárék nagyon nyilas, veszedelmes házmesterek voltak a belvárosban.

Hajduska mesélte, hogy ők egy alkalommal hármásban Erdeivel és Bugárnéval együtt annál a bizonyos kerek asztalnál egy külső tárgyaló félre vártak. Erdei nem sokat tudhatott az illetőről, érdeklődött, hogy mivel foglalkozik, miben járatos az illető. Bugárné azt a választ adta, hogy a várt vendég hivatásos politikus.

– Jó, jó – fakadt ki Erdei. – De mi az illető becsületes mestersége?

Bugárné láthatólag sértve érezte magát, hiszen ő is a vendég kasztjába tartozott, de nem szállt vitába. Erdei hamar belátta, hogy a Népfront, ha nem is sóhivatal, de nem ad kellő bázist céljai megvalósításához. Bejárt ugyan, de csinálta a maga dolgát, az agrárkutatót, az agrárpolitikát. A mezővárosok, a tanyák, a termelősövetkezetek háztájijának bővítése, a részművelés és még ki tudja, hány napirenden lévő téma.

Ez időben történt, hogy Hajduska közölte: augusztus 20-a három országosan kiemelt szónokának egyike Erdei lesz. Menjek be hozzá, hogy eligazítson, mi legyen a beszédben. Belépve a szobájába megálltam az ajtónál, mert láttam, hogy nagyon dolgozik. Az íróasztalánál ülve el sem eresztette a tollat, ingerülten felnézett, s látszott, hogy éppen egy fontos mondat papírra vetése közben zavartam meg. Várta, hogy megmondjam, mi a fenét akarok.

– Erdei elvtárs, jöttem az elmondandó ünnepi beszéd szempontjaiért.

Mintha oldódott volna az ingerültsége, és huncutul, cinkosan megjegyezte:

– Egyetlen szempont van. Ne keltsen feltűnést.

Ezek után már félig-meddig megfordultam, hogy mielőbb eltűnjek. Ám megdöntöttem magam. Mint volt MTI-s tudósító úgy gondolom, hogy a beszédből a vidékre, a mezőgazdaság helyzetére vonatkozó részt közlik majd. Nem kellene legalább ezt a részt megbeszélni? Erdei csak most tette le a tollat.

– Igazad van – mondta. Átjött a kerek asztalhoz és meg is kaptam a szempontokat.

A négyéves választási ciklust ki sem töltötte Erdei Ferenc. Megnyílt előtte a lehetőség, hogy a Tudományos Akadémia főtítkáráként folytassa. Az pedig sokkal erőteljesebb pozíció, ahol van pénz, paripa, fegyver. Az utolsó napok egyikén, nem is szobájában, hanem annak titkárságán véletlenül tartózkodtunk egy időben, és emlékeztem szerint minden előzmény nélkül mondani kezdte:

– Engem a tököli letartóztatás után a szovjet nagykövetség pincéjében őriztek. Egy magyarul jól beszélő főhadnagy időnként felvitetett kihallgatásra. Decemberben sor került egy ilyen raportra rendelésre. Az asztalon, amely közöttünk volt, állt egy telefon. A tiszt váratlanul megkérdezte, nem akarom-e felhívni a feleségem. Én pedig ahelyett, hogy a telefonhoz nyúltam volna, ingerülten megkérdeztem: És mit mondjak neki? A tiszt pedig tetetett közönnyel válaszolt: Hát mondja azt, hogy karácsonyra otthon lesz.

És amilyen kurtán-furcsán elkezdte, ugyanúgy befejezve bement a szobájába.

A Népfrontnál töltött utolsó munkanapján azt kérte, négyen a titkárság állományában dolgozó újságírók maradjunk bent munkaidő után, mert a tanácsunkat szeretné kikérni bizonyos ügyben. Kiderült, hogy támogatásával elkezdtek egy dokumentumfilmet csinálni arról, hogy Makó városában hogyan ünneplik az egyik szocialista tavaszi ünnepet. Már meg nem mondom, hogy április negyedikét-e vagy május elsejét, de sajnos megakadtak. Az időben, hogy a torzóban maradt művet megtekinthessük, akkor még vetítógépet és kihúzható vásznat is kellett szerezni.

A bemutató nem valami fényesen sikerült. Előbb azt láhattuk, hogy a derék makóiak az ünnepre készülődve meszelik, pingálják a házaikat, söpri a portájuk előtt az utcát. Aztán a város vezetői elindultak és csak mentek, mendégéltek, de szünni nem akaróan. A vetítés után Erdei behívott a dolgozószobájába. Már ki volt készítve egy üveg konyak a poharakkal együtt. Az öttagú társaságból már csak én élek, azt hazudhatnék, amihez kedvem tarja. Amikor Erdei a véleményünket kérdezte, Hajduska, a rangidős rám tolt a dolgot, mondván, hogy én vagyok a filmíró, és már dokumentumfilmet is csináltam.

Kínos volt, hogy éppen utolsó napon. De a betlehemesekről, húsvéti locsolókról, a busókról lehet érdekes filmet csinálni, de a szocialista ünnepek ugye még nem alakultak ki igazán.

Erdei ahelyett, hogy megsértődött volna, lendületbe jött. A megismert, megfigyelt termelőszövetkezeti elnökökről mesélt, és amikor kiürült a konyakos üveg, előkeresett egy másikat.

Még azt érdemes itt elmondani, hogy korábban említettem előtte egy valahogy birtokomba került oroszról fordított történelemkönyvet. A bevezető tanulmány szerint hibás volt egy korábbi fordítás, amely szerint nálunk rettenetes Ivánról beszéltek. Nem rettenetes volt ő, hanem rettegett. Egy nagy cár, aki gatyába rázta az orosz birodalmat. A történész azt is sejtette, hogy ezt az Ivánt Sztálin saját előfutárjának tekintette. Erdei kölcsönkérte ezt a könyvet, és amikor búcsúzáskor visszaadta, három könyvjelzőnek használt papírcsíkot találtam benne. Nem csak olvasta, de talált is a könyvben megszívlelnivalót.

Erdei úgy ment el a Belgrád rakparti székházból, hogy vissza sem nézett. Utódját alighanem az elnöki tisztet betöltő Kállai Gyula szemelte ki, aki a párt vezérkarában minél hátrébb szorulva egy fajsúlytalan ember utódlását szorgalmazta. Debrecenben sikerült találnia egy mezőgazdasági technikumi igazgatót és tangazdasági vezetőt, akit a civis városban sem nagyon ismertek. A szürke ember első intézkedése volt, hogy a kerek asztalt vigyék a bizományi áruházba és tanácskozásszaltalnak legyen újra megbízható asztalfője.

Erdeiből nem lett öregember. Nem sokkal élte túl a hatvanadik születésnapját. 1971-ben távozott az élők sorából, így jutott idő rá, hogy a rendszerváltásig intézmények, iskolák vegyék fel nevét. Aztán valamikor már az új ciklus kezdetén jóformán bejelentetlenül rám rontott a Duna televízió egy dokumentumfilmes stábjá, emlékeimet firtatta és én csak dadogni, habogni tudtam. Máig nem sejttem, hogy használtak-e belőle valamit.

Már pedig a történelem tudósai szerint a személyes élmények hitelessége ingtag ugyan, de ezek nélkül papírízű marad a tudomány. Az életmű értékelése nem az én feladatom. Annyi bizonyos, hogy a fiatal Erdei belügyminiszterként fontos szerepet vitt a svábok kitelepítésében, nem csak a háborús bűnösök, de a „reakciók” üldözésében. De az is igaz, hogy szolgálni próbálta a parasztság, a mezővárosok lakóinak, a tanyák népének boldogulását. Szerepe volt abban, hogy sok zaklatás után néhány békés esztendőben a gyarapodásra is lehetőséget kaptak.

Kecskemét volt országgyűlési képviselőjeként róla nevezték el a város művelődési házát. Szedresi Pista orvos barátom kecskeméti lakosként volt olyan szíves, elment megnézni, mi most a helyzet. Az intézmény már nem viseli Erdei nevét, viszont az emléktáblát, a patronált Somogyi Árpád által készített bronzportréval meghagyták, és amikor egy mérges ember megrongálta a táblát, helyrehozták azt.

Ne legyünk türelmetlenek. Az utókor meghozza igazságos ítéletét. De a kerek asztalon addig is érdemes elgondolkozni.

Kiegészítés

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Tudom, teljesen szabálytalan, hogy a nem a mostani, hanem egy-két számmal korábbi Tempevölgyben megjelent múltidéző írásom végére próbálok utóiratot biggyeszteni. Talán mentségemre szolgál, hogy ezek az írások a Hazafias Népfront mozgalom három meghatározó vezércsillagát, Ortutayt, Kállait és Erdeit próbálják bemutatni.

Nos, Ortutayról terjedelmes memoárja első két kötetének megjelenése után írtam. Nem az emlékiratról, hanem a vele kapcsolatos családi élményekről, lévén a bátyám kultuszminiszterségének utolsó szakaszában volt a titkárság vezetője, én pedig a Népfront főtítkárságának hasonló szakaszában voltam a mozgalom íródeákja. A hitelesség kedvéért azért írásomban megemlítettem, hogy a két vaskos kötetbe bekerült: testvérem 1956 után számomra próbált támogatást szerezni általa.

Úgy gondoltam, Ortutayról elmondtam, amit tudtam, eszem ágába sem jutott, hogy ezzel a témával még újra foglalkozzak, hiszen ha száz évig élnék is, bennem maradna sok elmondásra érdemesnek vélt élmény, tapasztalat.

Am most, hogy megjelent a memoár harmadik kötete, a lányom meglepetésként ezt is megvette, elhozta nekem. Megvallom, alig tudtam leplezni bosszúságomat. Mi a fenét kezdjek vele? Alighanem egy, az imádott hatalomból kiszorult öregedő amorózó sérelmeivel és szívfájdalmaival lesz tele a kötet. De azért mindjárt melegében megnéztem a névmutatóban a testvérem, mert ők később is találkozhattak. Solymár István neve mellett két oldalszámot találtam. Az első bejegyzés csak egy információkérésről szólt. A második 1977-ből, Ortutay halálának évéből való. Amikor papírra vetette, még nem sejtette, milyen közel a vég. Harminchárom esztendő múltán a következő sorokkal találkozhattam.

„A mai újságban olvasom: meghalt Solymár István, aki kultuszminiszterségem utolsó idejében a titkárság vezetője volt, aztán velem jött a Múzeumi stb. Központba, népszerű nevén a MUMOK-ba, s ott titkárkodott. Nagyon szerettem, jó humorú, csöndes, okos fiú volt. Szép csöndben ledoktorált, a Nemzeti Galéria helyettes főigazgatója lett, s ahogy a gyászjelentés mondja: temetéséről később történik intézkedés. Elmegyek én is a temetésére, koszorút is küldök, igazán szerettem a fiút, s hamarabb gondoltam kövér öccsének a halálát, mint az övét. Az öccse amolyan félig sikeredett író, abba is hagyta az irodalmat, hírét se hallom.”

A rövid bekezdés végére jutva nem tudtam, hogy sírjak vagy nevessek. A három vaskos kötetben kevés ember kap írójától annyi elismerő szót, mint amennyi elismerő, mondhatni szeretetteljes szót bátyám számára kimért. És lám íme felbukkanok én is. A kövér öccs, a félig sikeredett író, akinek már réges-rég meg kellett volna halnia.

Valóban, a négy kiadónál megjelent húsz kötet és három film után akkor már javában tartott a két évtizedes némaságra, tehetségtelenségre ítéltség, amely alighanem máig elhúzódott volna, ha nem jön a rendszerváltás. Akkor úgy tűnik, lehullott a rontás, és újabb húsz könyv, tucatnyi dokumentumfilm és egy háromrészes televíziós játék bújt elő a félig sikeredettből. Lenne erről is mit mesélni, de majd ha odaérünk.

Mindenesetre a bejegyzés megismerése után a vasárnapi ebédnél felolvashattam eme családi vonatkozású dokumentumot annak bizonyosságaként, hogy a sors, a nagy rendező, néha tréfás kedvében fura dolgokra képes.

Önnek, kedves főszerkesztő úr pedig azért küldtem el ezt a megkésett utóiratot, mert talán érdekes, és egyben hitelesíti az elmondottakat és elmondandókat.